

מעדני כת

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת וארא תשפ"א שנה שנייה גליון 70

בעניין חולה או משמש את החולה במקום שאסור בד"ת אי שרי לאכול בלא ברכה

אנוס ליכא איסורא ואינו חשוב מבטל מצוה, אבל מאחר דבאכול בלא ברכה איכא נמי איסורא להכי אינו יכול לאכול בלא ברכה גם כשהוא אנוס על הברכה דסוף סוף מחוייב הוא בברכה וכל שאוכל בלא ברכה קעבר איסורא.

וזאת כוונת הבה"ל שכתב 'עיוין במג"א סימן י"ג שכתב המג"א שם שאע"פ שכתב המרדכי שאין איסור לילך בד' כנפות בלא ציצית אבל מ"מ איכא איסור דרבנן בזה ולהכי לא התירו לילך בד' כנפות בלא ציצית אלא במקום כבוד הבריות והכי נמי כיון דאיכא איסורא לא פטרינן ליה משום אנוס היכא שאינו יכול לברך.

ודמי למי שעוסק במצוה שאינו חייב בתפלת תשלומין משום שהיה פטור מן התפלה אבל מי שהיה אנוס על התפלה חייב בתפלת תשלומין שהרי הוא היה חייב בה אלא שלא היה יכול להתפלל להכי מתחייב להשלים התפלה.

יבואר שהט"ז התיר לאכול בלא ברכה במקום אנוס

והנה בט"ז סימן ס"ב כתב על מה שכתב בשו"ע שם סעיף ד' אם מחמת חולי או אנוס אחר קרא ק"ש בלבד, יצא, ובהגה כתב ואף לכתחלה יעשה כן אם הוא במקום שאינו נקי לגמרי ואינו יכול לנקותו משום אנוס, יתרהר בלבד, וע"ז כתב הט"ז וז"ל מזה יש ללמוד במי שצמא בלילה במטתו שא"א לו ליטול ידיו ולברך יתרהר הברכה בלבד וישתה וכן יש ללמוד ממ"ש ב"י בס"פ פ"ה בשם ר"י, עכ"ל.

ויש לעיין בזה דמשמע דסגי בזה אע"פ שאינו מקיים בזה מצוות ברכת הנהנין שהרי אינו יוצא ברכת הנהנין אלא בפה דק"ל הרור לאו כדבור הוא והרי זה כאוכל בלא ברכה, מכל מקום כל היכא שאינו יכול לברך מותר לאכול בלא ברכה, ואע"פ דאיכא איסורא מ"מ היינו טעמא משום דאיסורא דלאכול בלא ברכה אינו אלא מחמת ביטול מצוותו שצריך לברך אבל אם אינו חייב לברך משום אנוס תו ליכא איסור לאכול בלא ברכה.

אבל כל זה אינו כמש"כ בבה"ל דבמקום אנוס אסור לאכול בלא ברכה משום איסורא דרמיה עליה ולא אמרינן דדמי לאונן משום שאנון פטור מברכה אבל אנוס אינו פטור מברכה, אבל בט"ז נראה דס"ל דכל שאינו חייב בברכה גם משום אנוס אינו עובר באיסור להנות בלא ברכה.

יבואר מה שאמרו השוכח והכניס אוכלין לתוך פיו בולען בלא ברכה

והנה אמרו בגמ' ברכות דף נ' ע"ב אמר רב יהודה שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד א' ומברך, תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן לא קשיא הא דתניא בולען במשקין, והא דתניא פולטן במידי דלא ממאים, והא דתניא מסלקן במידי דממאים, עכ"ל.

הנה בהא דתניא בולען לענין משקין דעת רוב הראשונים דר"ל שאינו מברך עליהם כלל ברכה שלפניה ואפ"ה שרי ליה לבלוע וטעמא דמילתא פ"י רבינו חננאל הובא ברא"ש וברשב"א דכיון שהכניס לתוך פיו ונמאסו ואידחו משתיה דכל אדם אידחו להו מתורת משקין ושוב א"צ להקפיד בברכתם אפילו כשיכול לברך עליהם ע"י הדחק.

והנה פשוט דלענין איסור שתיה ביום הכיפורים או בשאר תעניות לא אמרינן האי סברא דכיון שהכניס אדם המשקין לתוך פיו ונמאסו ואידחו מתורת משקין תו לא מחייב עליהו דנראה פשוט דכיון דלדידיה עדיין ראויין הם חשיבא שתיה מעליא דמחייב עליה, וא"כ צ"ב מ"ש דלענין ברכה הקילו והחשיבו כאילו אידחו מתורת משקין.

אכן רש"י נראה דלא ס"ל דהך טעמא מדפירש הא דבולען למשקין בלא ברכה משום דהא א"א לו לסלקם לצד א' ולברך ולפולטם א"א שהרי מפסידן משמע דבעצם

נשאלתי במי שהוא משמש את החולה ואינו יכול לברך ברכת הנהנין משום שיש שם טנוף וכדומה האם יכול לאכול בלא ברכה שהרי הוא עוסק במצוה ופטור מן המצוה או דלמא דהוי איסורא ולא הותר לעוסק במצוה לעבור איסורים. וכן יש להסתפק כשהחולה עצמו אינו יכול לברך אם מותר לאכול בלא ברכה דאנוס הוא מלברך וכל שאינו יכול לברך יכול לאכול בלא ברכה.

הנה לענין החולה עצמו שאינו יכול לברך אם מותר לאכול בלא ברכה בפשטות היה נראה דמאחר שברכת הנהנין הוא מצוה דרמיה עליה וכל שאינו יכול לקיים המצוה אינו אסור לאכול בלא ברכה, וכמו דחזו"ן במצוות ציצית שכל שאינו יכול לקיים מצוות ציצית יכול ללבוש ד' כנפות בלא ציצית כמש"כ המרדכי סוף פרק ג' דמנחות ונפסק בשו"ע סימן י"ג, והכי נמי כל שאינו יכול לברך מותר לו לאכול בלא ברכה.

אלא דאכתי יש לעיין בזה שהרי אמרו בגמ' ברכות דף ל"ה אסור לו לאדם ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה, וכיון דאיסורא רמיה עליה גם אם הוא אנוס אסור לו לאכול בלא ברכה.

יבואר דכל מי שפטור מן הברכה על אכילתו לא קעבר איסורא

אכן נראה פשוט דהרי חזו"ן שאנון פטור מברכת הנהנין והרי אנון אינו פטור אלא משום שהוא עוסק במצוה, ולמה יחא שרי ליה לעבור באיסור הרי לא התירו לעוסק במצוה לעבור איסורא, וע"כ דהאיסור שלא להנות בלא ברכה אינו אלא לאחר שהוא מחוייב בברכה אבל מי שפטור מברכה לא רמיה איסורא עליה וא"כ אפשר דהכי נמי כל שהוא אנוס מלברך לא עבר איסורא נמי.

וכן מבואר בעמק ברכה ברכת הנהנין ב' כתב וז"ל ברכות ד' ט"ז תניא הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעה"ב אוכלין פתן ואין מברכין לפניו כן גירסת רש"י ותוס', וטעמא מפני שאינה מן התורה, אבל גירסת הר"ף והגאונים ומברכין לפניו, ונ"ל בטעמם דאף דברכת הנהנין אינו אלא מדרבנן מ"מ לא התירו לפועלים אלא מצות אבל לא איסורים ואסור ליהנות בלא ברכה, אכן ברפ"ג תניא מי שמתו מוטל לפניו אינו מברך ברכת המוציא ולכאורה קשה דהא משום דטרוד טירדא דמצוה אינו נפטר אלא ממצות אבל לא הותר לו משום זה לעבור על איסורא וא"כ למה מותר לאכול בלי ברכה הא זה הוי איסור, ונראה דאיסור זה נמי נובע הוא מכח המצוה דברכה וכיון דנפטר ממצות ברכה ממילא שוב אין כאן איסור ליהנות בלי ברכה, עכ"ל.

והנה בבאור הלכה סוף סימן סב כתב וז"ל עיין במ"ב במה שכתב לענין השתייה במרחץ שלא כדין הוא, ולישנא דהח"א גרם להם לטעות בזה, ובאמת לענ"ד דבר זה פשוט מאוד דאין להתיר משום שהוא אנוס על הברכה שאינו יכול לברך דזה היה שייך לומר רק אם היו אומרים חז"ל דהוא מצוה לברך ובאמת הלא אחז"ל ברכות דף ל"ו דאסור להנות בלי ברכה וכעין זה מוכח ממ"א בסיון י"ג ע"ש ולבד זה הלא יכול לצאת מהמרחץ ולברך ולשתות או עכ"פ לכנוס בבית אמצעי של המרחץ ויהרהר שם הברכה, עכ"ל.

ולכאורה קשה הרי נתבאר דחייב ברכת הנהנין הוא מצוה אלא דמי שלא מקיים מצוותו קעבר איסורא אבל מי שאינו מצוה לא עבר איסורא וכדחזו"ן גבי אנון שאוכל בלא ברכה וא"כ מ"ש אנוס דס"ל דכיון דהוא איסורא אסור להנות בלא ברכה.

יבואר דאנוס מן הברכה אע"פ שאינו חייב במצוות הברכה מ"מ קעבר איסורא

ונראה פשוט דחלוק עוסק במצוה שפטורוהו ממצוה ולהכי אינו חייב לברך וממילא אינו עובר באיסור וכן פועלים שפטורם מברכה לא קעברי איסורא, אבל מי שאנוס על הברכה הרי הוא באמת חייב בברכה אלא שאינו יכול לברך, ובוה אי לא הוי איסורא הוי שרי ליה לאכול בלא ברכה כמו דשרי ללבוש ד' כנפות בלא ציצית בשבת, דהכי שהוא

יעיין במהרש"א פסחים דף ק"ב הובא ברעק"א ברכות דף י"ב וכבר האריכו בזה הרבה.

* ואפשר דספק זה אם יסודו הוא מצוה או איסור תלוי בנדון אחר אם ספק ברכות להקל או להחמיר

היה ראוי שיברך עליהם ע"י שישלם לצד אחר אלא דכיון דאי אפשר לברך אינו צריך לברך וצ"ב בסברא זו אמאי לא יפלוט המשקין מפיו כדי שלא יאכלם בלא ברכה.

ולכאורה מוכרח מזה דכל שאינו יכול לברך על האוכלים אינו צריך לברך שהחוב ברכה מחייבתו לברך ואסרתו לאכול בלא ברכה, אבל כל שאינו יכול לברך עליהם משום שנמאסו תו לא אסרין ליה לאכול בלא ברכה, וזה נראה כסברת הט"ז שבילה שאי אפשר לו לברך אינו צריך לברך וסגי בהרהור בלב.

יבואר שמשקין הנמצאים בתוך פיו נמאסו ונדחו מברכה

אבל אינו ראייה גמורה שהרי לסברת הר"ח שהאוכל אדחי ליה מתורת משקין היינו טעמא שכל שאדחי ליה ונמאס תו חשיבין ליה כאינו ראוי לברכה ומפטר מלברך עליו ולהכי ליכא איסורא לבולען, וא"כ לרש"י נמי אע"פ שלא כתב דאדחי ליה מכל מקום רק בזה ס"ל שכל שנמאס ואינו יכול לברך עליו תו לא אסרין ליה לבולען, אבל בעלמא אפשר דגם במקום שאינו יכול לברך שפיר אסרין ליה לאכול בלא ברכה.

ומכל מקום אכתי קשה שמאחר ונתחייב לברך עליו בתחלה כשהכניס לתוך פיו ולא בירך וקעבר איסורא למה לא יפלוט המשקין שבפיו כדי שלא יעבור באיסור במה שהכניס בתחלה לפיו וצ"ע.

אכן הראב"ד בהשגות פ"ח מברכות ה"ג באמת כתב שג"ל דאם יש לפניו משקין אחרים אסור לו לבלוע את אלו שבפיו אלא חייב לפלוטם דמה חיסרון יש במלא פיו משקין אם יאבדו ולא ינהג בלא ברכה ודוקא כשאין לו משקין אחרים והוא דחוק להם התירו לו

בעניין אם חולה שאין בו סכנה מותר בכל איסורי דרבנן ואם מותר לאכול בלא ברכה

והנה יש לעיין במי שחולה שאינו יכול לנקות עצמו האם יוכל לאכול בלא ברכה שהרי מצנינו שהותר לחולה שאין בו סכנה כמה איסורים דרבנן ואפשר דשרינן ליה גם האי איסורא דלאכול בלא ברכה.

הנה בשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן קכ"ז כתב לענין נגיעה באשתו נדה שהיא חולה שאין בה סכנה לעורר לה אם שרי וז"ל ואפי' אינו אסור אלא דרבנן איסור הוא, דכיון שהוא חולי שאין בו סכנה לא נתיר בו איסור דרבנן שלא כל השבותים שוין בין ביום טוב בין בשבת בין בחולי דהרבה שבותים התירו בשבת וביום טוב משום מצוה כמעלה וכותב בערכאות של גוים משום ישוב ארץ ישראל וכיוצא בזה ופעמים שמעמידים דבריהם במקום כרת ועל כרחך אין אנו למדים להתיר שבות משבות אלא במקום שאמרו להתיר מתירין ובמקום שלא אמרו אין מתירין ועוד שהרי התירו בשבת לעשות כל צרכי חולה על ידי גוי אף על פי שאמירה לגוי שבות ואפילו הכי לא מסתברא שנתיר לו סתם יינם ושמןו של גיד וגבינה של גוים ושאר איסורי דרבנן, עכ"ל.

ומבואר בדבריו שלא התירו כל איסורי דרבנן לצורך חולה שאין בו סכנה אלא מה שמצאנו בש"ס וא"כ אפשר שלא התירו לאכול בלא ברכה לחולה שא"ב סכנה.

אמנם בשערי דורא הובא ברמ"א סימן קצ"ה התיר נגיעה שאינה של חיבה שאינו אסור אלא מדרבנן לבעל באשתו נדה כשצריכה לו ומבואר שלמד מסוגיות הש"ס להתיר כל איסורי דרבנן לחולה שאין בו סכנה.

וכן נחלקו הראשונים אם מותר שבות דמלאכה דרבנן לצורך חולה שא"ב סכנה בשבת דשיטת הרמב"ם פ"ב משבת דשרי, והרא"ש נסתפק בזה דשמו לא התירו מלאכה לחולה שא"ב סכנה אלא על ידי עכו"ם אבל על ידי ישראל אסור, והר"ן כתב בפ"ד משבת דלא התירו אלא על ידי עכו"ם אבל שבות שעל ידי ישראל אסור אפי' לחולה שא"ב סכנה.

בעניין אם חולה שאין בו סכנה מותר לאכול לפני קידוש

והנה יש לעיין בחולה שאין בו סכנה אם מותר לאכול לפני קידוש והנה אם איסור אכילה קודם קידוש אינו אלא משום חסרון במצוות קידוש שפיר שרינן ליה במקום חולי, אבל אי חשיב איסורא דרבנן אפשר שלא התירוהו במקום חולי.

ואפי' אי נימא דחשיב איסורא מ"מ אכתי יש להסתפק אם הוא חשוב כאיסור אכילה מדרבנן דלא שריא במקום חולי, או דמי לאכילת מוקצה שעד ברעק"א סימן ה' דשרי במקום חולי משום דלא הוי איסור חפצא ואפשר דשריא במקום חולי.

² והנה כיצד לצורך חולה שא"ב סכנה לא הותר כדאיתא בשבת דף ל"ב והיינו טעמא דמלאכה שאצל"ג הוא שבות חמירה ולהכילא הותר לצורך חולה שא"ב סכנה.

וצ"ע מ"ש"כ בבבאור הלכה סימן ש"ב ס"י וז"ל והנה לענין רחיצת תינוק ביום טוב במים חמין שבחול דרך הוא להציע מתחתיו המטפחת בעריבה שרוחצין אותו בה שא"א לרחוץ תינוק קטן בלא זה וביו"ט הלא יש בזה איסור כיבוס דשורה אותם במים אך א"א לרחוץ בלא זה יש להתיר באופן שיהיו המטפחות נקיים מכובסים דלדעה הראשונה אין בהם משום כיבוס, ואף לדעת ה"ש אסרין אף בנקיים אפשר דדרך לכלוך הוא ואף אם נימא דאין זה דרך לכלוך מ"מ כיון דנקיים הם בדאינו רוצה כלל בכיבוסם וכל מנתנו רק כדי להציע תחת התינוק והוי הכיבוס מלאכה שאצל"ג דאינו אסור לכמה פוסקים אלא מדרבנן ותינוק זה הוי בחולה שאין בו סכנה אם הוא רגיל ברחיצה דיש להתיר איסור דרבנן בשבילו ומטעם זה אין לאסור משום שמו יסחוט כיון דדיינינן ליה כחולה ובלבד שיזהר

לבולען, עכ"ל, ומבואר שלא התירו לו אלא בדוחק וגם זה קשה למה התירו בזה לשתות בלא ברכה.

ועכ"פ אי נימא דאיסורא דאסור להנות בלא ברכה שרשו וענינו הוא מכח החיוב ברכה המוטל עליו אפשר להבין שבמקום שאינו יכול לברך משום אנסו לא אסרוהו לאכול בלא ברכה ודמי למש"כ המ"ב בשם אחרונים דבמרחץ שרי לשתות בלא ברכה והמ"ב פליג עליהו וס"ל שיכול לצאת חוץ לבית המרחץ ולברך על שתיתו וצ"ע.

יבואר אם מהני ללחוש בשפתיו כדי שיחשב כהרהור בעלמא

והנה אם החולה דיו אינן נקיות ואינו יכול ליטול ידיו וגם אינו יכול לנקותן במידי דמנקי, שאסור לדבר דבר שבקדושה אבל הרהור מותר, ובוה נמי יש להסתפק אם יש להתיר לו לאכול בלא ברכה כמשנ"ת כיון שהוא אנוס על הברכה וכו"ל.

אבל אכתי יש לעיין אי יכול ללחוש הברכה בפיו כדי שלא ישמע לאונו ובוה חשיב כהרהור, כמשנ"ת בדרישה סימן פ"ה, והארכנו בזה בגליון פרשת ויחי, ומאחר והרהור שרי בידים שאינן נקיות כן יהא שרי ללחוש בשפתיו, וכן מי שהוצרך לנקיבו שאסור לדבר דברים שבקדושה אבל הרהור מסתבר שמותר, ולפ"ז אם רואה שעובר זמן ק"ש יהא מותר ללחוש בשפתיו דהרהור שרי בנצרך לנקיבו והוא פלא.

וממה שהתיר בשו"ע סימן ס"ב למי שאנוס מחמת שאינו נקי לגמרי להרהר בלבו ולא התיר ללחוש בשפתיו, נראה דס"ל דחשיב כדבור ולהכי אסור ללחוש בשפתיו גם כשאינו יכול לדבר אלא מהרהר בלבו ופשוט.

יבואר דבאיסורי אכילה דרבנן לא התירו במקום חולי ואכילה בלא ברכה אם חשיב איסור אכילה מדרבנן

ולכאורה ספיקא דידן תליא בפלוגתא הראשונים הנ"ל אי כל איסורי דרבנן הותרו לחולה שא"ב סכנה דאי לא התירו אלא ע"י עכו"ם או בשינוי א"כ לא התירו לאכול בלא ברכה אבל אי התירו שאר איסורי דרבנן אפשר שהתירו האי איסורא נמי.

והברעת השו"ע בסימן שכ"ח ס"י שאין עושין לחולה שא"ב סכנה אלא מלאכה בשינוי אבל בלא שינוי אין עושין אפי' מלאכה דרבנן ומבואר דלא שרינן לחולה שא"ב סכנה כל איסורי דרבנן וא"כ אפשר דהכי נמי לא שרינן ליה אכילה בלא ברכה לצרכו וצ"ע.

יבואר דבאיסורי אכילה דרבנן לא התירו במקום חולי ואכילה בלא ברכה אם חשיב איסור אכילה מדרבנן

אמנם נראה דמאחר ואיסורי אכילה דרבנן לא התירו כמש"כ הר"ן בפסחים פ"ב דף ו' מדפי הרי"ף, א"כ יש לעיין אי לאכול בלא ברכה חשיב איסורי אכילה ולכאורה תליא בספיקא דהרעק"א קמא סימן ה' בעניין אכילת פירות מוקצה אי חשיב כאיסור אכילה או כיון שהוא היתר ויומא גרסינן לא חשיב איסורי אכילה א"כ הוא הדין באכילה בלא ברכה שהרי מותר על ידי ברכה ולא חשיב כאיסור אכילה בעצמותו.

ואכתי יש לעיין בזה שהרי אמרו בגמ' ברכות דף ל"ה שהאוכל בלא ברכה כאלו גזול הקב"ה ונכנסת ישראל, (ויעיין ברש"י שם שכתב דגזול ברכתו), וכן אמרו דהאוכל בלא ברכה כאלו מעל וא"כ אפשר דהוא איסור אכילה ואסור וצ"ע.

שוב ראיתי בשו"ת אבני נור חלק אורח חיים סימן לו אות ח' שכתב בענין זה אם אכילה בלא ברכה חשוב כאיסור חפצא וז"ל נחזור לענינו דברכה נראה חיוב גברא וממילא כשהנהגה בלא ברכה מעל. לא שיעקר טעם הברכה משום מעילה. ורא"י לזה בעל קרי אוכל בלא ברכה לפני' [ברכות כ' ע"ב]. ואי איסור מעילה אף מדרבנן, יהא אסור לאכול עד שיטבול וכמו שאר איסורי אכילה מדרבנן שאסורין אפילו לחולה שאין בו סכנה. אלא ודאי מצוה בעלמא לברך וכשאסור לברך לא רמיא חיובא עלי, עכ"ל.

ומבואר דס"ל להאבני נור דאינו חשוב איסור חפצא לאסרו לחולה אלא כמו שאר איסורים דרבנן שמותר לחולה שא"ב סכנה.

בעניין אם חולה שאין בו סכנה מותר לאכול לפני קידוש

ועוד יש לצדד דבמקום שהוא פטור מקידוש משום אנוס ליכא איסורא לאכול לפני קידוש, אמנם בזה הרי חזינן דגם כשאין לו יין אין לו לאכול לפני קידוש.

אלא דיעויין במ"ב סימן רפ"ט ס"ק ק' מש"כ בזה שבמקום ביטול עונג שבת לא יתענה, אבל מכל מקום עד חצות הלילה יתענה אע"פ שהוא אנוס ואין לו יין אסור לאכול בלא קידוש וחזינן דאפי' שהוא אנוס על הקידוש אסור לאכול קודם קידוש.

שלא יסחוט, עכ"ל, וצ"ע שהתיר מלאכה שאצל"ג לצורך חולה וקשה מכיבו ובשלמא אי הוי אמר דכיון דאינו מדרבנן יש לסמוך על הראשונים דס"ל שאין כיבוס בבגדים נקים אבל מדרביו נראה שהתירו משום שבות לצורך חולה וצ"ע.

³ והרי לענין הבדלה מי שאין לו יין כתב בשו"ע סימן רצ"ו ס"ג דנחלקו הראשונים אם לא יאכל עד שיהא לו יין ונראה דנקטינן דאסור לו לאכול עד שיודמן לו יין למחר וכמש"כ המ"ב דרך באדם חלש שקשה עליו התענית שרי לו לאכול בלא הבדלה והיינו טעמא משום דאע"פ שיעקר האיסור לאכול לפני הבדלה הוא משום חיובא דהבדלה וכל שאין לו יין הוא אנוס במצוות הבדלה אבל מ"מ איסורא רמיא עליה ואסור לאכול כל שיש אפשרות שיודמן לו יין למחר, והכי נמי לענין קידוש אלא שבוה משום מצוות עונג שבת לא חשיבין להאי איסורא יעו"ש במחצית השקל שהאריך בזה.

ויש לעיין אם המשמש את החולה שהוא עוסק במצוה יהא שרי לאכול בלא קידוש שהרי איסור אכילה לפני קידוש אינו אלא משום חיובא דקידוש או דסוף סוף איסורא הוא וגם כשעוסק במצוה אסור לאכול קודם קידוש.

יבואר אם העוסק במצוה פטור מן התענית

ויש לעיין אם עוסק במצוה אינו צריך להתענות בתעניות הכתובים אם הוא מצוה להתענות או דהוי איסור אכילה חוץ מן המצוה להתענות.

ויעיין בשו"ע סימן תקס"ז שכתב שמי שחל כזית איבד תעניתו ונראה שהוא איסור אכילה לבד מהמצוה להתענות שהרי ביטול עינוי הוא בככותבת הגסה כדאייתא ביומא דף ע"ג ע"ב.

ויעיין בחתם סופר בגיליון שו"ע (סי' תקס"ז ס"א) שכתב דהא דשיעור אכילה בתענית הוא בכזית י"ל דסמכו אקרא (אסתר ד' ט"ז) 'וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו',

בעניין ש"ץ שנזכר שלא הזכיר יעלה ויבוא אחר שכבר התחילו הכהנים ברכת

נשאלתי בש"ץ ששכח יעלה ויבוא ברצה והזכירוהו אחר שבירכו הכהנים ברכת אשר קדשנו של ברכת כהנים אם יברכו הכהנים ברכת כהנים ואחר כך יחזור לרצה או שיחזור הש"ץ לרצה ומה שבירכו הכהנים ברכת אשר קדשנו תהא לבטלה שהרי יפסיקו בין ברכתם לנשיאת כפים ידיהו.

ונראה פשוט שיחזור יתכן לרצה שהרי אם נזכר אחר ברכת המברך את עמו ישראל בשלום קודם שעקר רגליו חוזר לרצה אע"פ שנמצא שברכות אלו של רצה והודאה ושים שלום הוו לבטלה, ולא אמרנו ליה שיגמור תפלתו ויעקור רגליו ושפיר תהא תפלתו תפלה, אלא שצריך לחזור ולהתפלל כדי לומר יעלה ויבוא ברצה וזוהי לא יהיו ברכותיו לבטלה אבל אם יחזור לרצה נמצא שברכות אלו שבירך שנית היו הראשונות לבטלה שהרי אי אפשר לברך שני פעמים רצה בתפלה אחת וא"כ בכל גזונא שחזור לרצה הרי עושה ברכותיו לבטלה, ומכל מקום לא שבקינן ליה לגמור תפלתו שלא כהוגן וא"כ ה"נ לא נשבקיה לגמור תפלתו שלא כהוגן אלא חוזר לרצה ואחר כך יברכו ברכת כהנים.

בעניין אם מוציא לקטן בברכת היין ולא בברכת המזון או בברכת הבדלה אי מהני לקיים המברך צריך שיטעום

הנה ידוע מה שנסתפקו הלומדים אם כשמברך על הכוס ואינו יכול לשתותו ומוציא אחר בברכה על הכוס האם סגי שיוציאו בברכת היין או דבעינן שיוציאו בברכת אותו כוס של ברכה כמו ברכת הבדלה או ברכת קידוש.

ושמעתי מידידי הגאון ר' מנדל לובין שליט"א להביא ראיה ממה שכתב הרמ"א סימן תקנ"ו וז"ל ואם יש חופה ביום התענית בערב שבת, נוהגין להתפלל מנחה ולקרות ויחל ואח"כ עושין החופה, עכ"ל, ובמ"ב שם ס"ק יב כתב וז"ל ואסור או החתן לשתות מכוס של ברכה כיון שהוא עדיין מבע"י **אלא נותנין לתינוק לשתות, עכ"ל**, ולכאורה קטן ששותה מברכת החופה אינו חייב בברכה זו ומכל מקום שותה מכוס של חופה וסגי בהכי.

והנה אם איירנו בברכת אירוסין להרמב"ם שהוא ברכת המצוות אינו אלא ברכה של החתן וא"כ בוודאי הקטן אינו יכול לשתותו אם בעיני מי שיצא בברכת אותו כוס של ברכה ולפ"ז בכל חופה אי אפשר שישתהו אלא החתן בעצמו ולא אחר.

ואי נימא שהוא ברכת השבח כהרא"ש א"כ הוא ברכה של כל המשתתפים כמבואר בבית שמואל סימן ל"ד שלשית הרא"ש נראה מה שאין החתן מברך ברכת אירוסין

בעניין מה שרגילים שכשמתפסקים אם הבשמים מפיקים ריח מריחין את הבשמים קודם שיברכו עליהם, ונסתפקו הלומדים האם יכולים לברך עליהם בורא מיני בשמים בשעת הבדלה דאפשר שייצאו יד"ח הרחת בשמים בזה שהריחו בבשמים קודם הברכה ולכן אין להם לברך על הבשמים בשעת הבדלה שהרי כבר נתקיים מצוותו קודם הבדלה והרי אמרו בגמ' שרבי שהריח בשמים בבית המדרש היה חוזר לברך בשעת הבדלה להוציא בניו ובני ביתו ומבואר דבלא"ה לא היה מברך עליהם בשעת הבדלה שהרי כבר בירך עליהם קודם והכי נמי כל שהריח בבשמים קודם הבדלה אפשר שכבר יצא יד"ח ושוב אינו מברך עליהם בשעת הבדלה.

ושמעתי מידידי הגאון ר' מנדל לובין שליט"א דאפשר דכמו שמטעמת אינה טעונה ברכה כן אינו חשוב שקיים מה שצריך להריח בבשמים במוצ"ש שאינו חשוב כהנאה מספקת כדי לקיים מצוה זו.

ומכל מקום כמטעמת הרי נחלקו הראשונים אם גם בטועם ובוֹלַע או רק בטועם ופולט אינו צריך ברכה ואי נימא דרך בטועם ופולט אינו טעון ברכה א"כ במריח הרי הוא כטועם ובוֹלַע שצריך ברכה, וא"כ בזה שפיר קיים מצוות ההרחה במוצ"ש במה שהריח ע"מ לראות אם הבשמים מריחין.

אכן אפשר דבריה שהנאתו מועטת גם בטועם ובוֹלַע אינו טעון ברכה ולכן גם בהריח כדי לדעת אם הוא ראוי לברכה אכתי מחייב ברכת הריח במוצ"ש.

ועל כן שיעור אכילה בכזית ושתיה ברביעית, ודלא כשיעור יום הכיפורים (סימן תרי"ב סעיף א' וט'), ששם האיסור הוא לא להתענות וביטול שם מתענה הוא רק בככותבת וזה חידוש גדול שיהיה כ"ק קיל משאר תעניות שאין בו איסור אכילה ורק דין להתענות אבל בשאר תעניות יש איסור אכילה ולהכי שעורו בכזית.

והנה המשמש את החולה ואינו יכול לשמשו בתענית אם מותר לו לאכול לצורך שיוכל לשמש את החולה לכאורה נראה דכמו שמי שהוא חולה שא"כ סכנה אינו מתענה והיינו טעמא משום דאיסור דרבנן הותר לצורך חולה וכמש"כ הגר"א בסמ"ק ד"ס"ו יעו"ש הכי נמי יהא מותר להמשימש את החולה לאכול שהרי כל שהוא לצורך חולה שאין בו סכנה הותרו כל השבותים וכמו שהתירו איסור חלולה עצמו הכי נמי מותר להמשימש את החולה, שהרי התירו לעבור איסור דרבנן של אמירה לעכו"ם לצורך חולה שאין בו סכנה כך יהא מותר גם להמשימש את החולה ופשוט.

ובאמת צ"ע אמאי מי ששכח יעלה ויבוא לא יסיים תפלתו כדי שלא תהא תפלתו לבטלה ואח"כ ישלים תפלתו עם יעלה ויבוא שהרי אם יחזור לרצה הרי בתפלה זו שאמר ב' פעמים רצה ומודים בוודאי הוא ברכה לבטלה, ואפשר לומר שאסור לו להמשיך תפלתו שלא כדין בלא יעלה ויבוא ולהכי לא חיישינן לברכה לבטלה.

ויש לעיין מי שאינו יודע להתפלל עם הזכרת יעלה ויבוא ואינו יודע שיוכל להזכיר את ר"ח בקצרה אם מותר להתפלל בלא יעלה ויבוא או שאסור להתפלל בלא הזכרת יעלה ויבוא וצ"ע.

ואפשר שימתינו עם ברכתם שבירכו על נשיאת כפים עד שיגיע הש"ץ שנית לברכת כהנים ואז יברכו ברכת כהנים על סמך ברכה ראשונה ואל יענו אמן על הברכות ואל יאמרו מודים אלא יכרעו עם הציבור ושפיר לא תהא ברכתם לבטלה.

ולא דמי למי שבירך קודם שהגיע זמן המצוה שאינו יכול לברך כמו כיסוי הדם קודם שחיטה.

בעניין אם מוציא לקטן בברכת היין ולא בברכת המזון או בברכת הבדלה אי מהני לקיים המברך צריך שיטעום

שהרי אין הברכה מוטלת עליו יותר מעל אחרים וא"כ אפשר שגם הקטן מחוייב באותו ברכה משום חינוך ושפיר שותה לאותו כוס.

ואי איירי בברכת נשואין שהוא ברכת השבח אפשר שהקטן שפיר מישך שייכא לאותו כוס משום חיוב חינוך ולהכי יוכל לשתותו, ויוציא בו יד"ח של כוס של ברכה.

אבל שמעתי להביא ראיה אחרת ממש"כ במשנה ברורה סימן תרכד סק"ד לעניין הבדלה במוציא יוה"כ וז"ל ובמקומות שמבדילין בבכ"ז על הכוס בכל מו"ש ויו"ט, גם עכשיו יבדיל הש"ץ ויטעים מן הכוס לקטן או אף לגדול מי שהוא מתכוין לצאת בהבדלה זו, עכ"ל, ומבואר דלקטן מוציאו גם אם אינו מכוון לצאת בהבדלה זו אבל לגדול בעינין שייצא בהבדלה זו דבלא"ה אינו יכול לשתותו ומשמע דלא בעינן שיהא השותה כוס של ברכה מי שיצא באותו ברכה של קידוש או הבדלה אלא סגי שיצא בברכת היין.

ובספר קרא עלי מועד כתב בשם מרן הגר"ק שליט"א שאמר בשם מרן החו"א שהיה מרדקש בשבת חזון לתת לתינוק ששמע הבדלה ולא הונח לו בתינוק ששמע רק ברכת כפה"ג.

מטעמת לעניין ברכת הריח

יבואר מה שמברכין על הבשמים במוציא שבת הוא להודיע שביציאת השבת צריך להשיב הנפש

אכן כבר הובא בזה מה ששמעתי מידידי הגאון ר' מנחם טוקר שליט"א דהברכה על הבשמים במוצ"ש בא להראות גודל קדושת השבת, שמוכיח בזה שקדושת השבת גדולה שבמוציא שבת צריך להריח בשמים כדי להשיב נפשו בהסתלקות הנשמה יתירה ממנו, וזה הוא מכבוד השבת, וכן נראה ממש"כ רבינו יונה הובא ברבי עקיבא איגר מסכת שבת דף ק"ח עמוד ב' וז"ל יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא, ברבינו יונה פ"ח דברכות דף מ"ג ע"א כתב ד"מ שבטבריא היו מגמרים הכלים בע"ש מפני כבוד שבת שיריחו ריח טוב ובציפורי היו מגמרים במ"ש והיו עושין כן לכבוד שבת "שהיו מראין הצער שיש להם מהנפש יתירה שהיה להם בשבת ועתה בפרידת השבת צריכין למוגמר להריח ריח טוב" עיין שם, וכעין זה כ' באגודה, עכ"ל, וא"כ גם אם הריח כבר מ"מ כל שלא בירך על הבשמים עדיין צריך לברך בזה שצריך בשמים במוצ"ש בשעת הבדלה שמוציא את השבת, ולפ"ז גם אם בירך על הבשמים קודם הבדלה אפשר דיכול לברך שנית שכל שמברך על הבשמים במוציא שבת הרי הוא כמבאר שביציאת השבת צריך להשיב נפשו וצ"ע.

ואם כן גם אם מריח בבשמים כדי לדעת אם הם ראויים לברכה שפיר מברך עליהם בשעת הבדלה שהמצוה היא לברך עליהם להראות גודל קדושת השבת וכשמברך עליהם בשעת הבדלה אע"פ שכבר הריח בהם שפיר מראה בזה גודל קדושת השבת.

והעירני ידידי הגאון ר' מנדל לובין שליט"א דהנה כיו"ט שחל במוציא שבת אינו מברך על הבשמים וכתבו התוס' בפסחים דף ק"ב ע"ב דאע"פ שאין נשמה יתירה

ואפשר לומר על דרך שביארנו שאין לברך על הבשמים ביו"ט מושם שאין להראות ביו"ט שצריך להשיב דעתו מושם שהוא לזולז ביו"ט שיש בו שמחה שצריך להשיב דעתו על סילוק נשמה יתירה ולהכי אין מברכין על הבשמים במצו"ש שהוא יו"ט.

ביו"ט מכל מקום אי"צ לברך על הבשמים מושם ששמחת יו"ט ואכילה ושתיה מועיל כמו בשמים ומשמע שאין הבשמים באים אלא כדי לישב דעתו וא"כ כיון שהריח בבשמים ונתישבה דעתו תו לא צריך לארוחיה בבשמים.

בעניין האוכלים במקום שיראים מן השלטונות שיבואו ויקנסו את המשתתפים שם אם חשיב קביעות להצטרף לזימון

כתב הרמ"א בשולחן ערוך סימן קצ"ג וז"ל המנהג שלא לזמן בבית עובד כוכבים, ונראה לי הטעם מושם דלא יוכלו לקבוע עצמן בבית עובד כוכבים, מושם יראת העובד כוכבים והוי כאלו בלא קבע, והמשנה ברורה הביא שהאחרונים חולקים על זה, אבל במקום שיראים ופוחדים לקבוע ובכל רגע עלולים לברוח אפשר הדכל מודים שאינו קביעות לזמן.

וא"כ בנדון דידן שעושים חתונה במקום שיראים שיבואו הרשויות להפריע את החתונה ויצטרכו ללכת איש איש למקומו לא יוכלו לזמן שאינו חשוב קביעות לסעודה.

ושמעתי מידידי הגאון ר' מנדל לובין שליט"א שכל זה לא איירי אלא בנודמו בבית עכו"ם ואכלו יחד לא חשיב קביעות כיון שיראים ממנו אבל במקום שהזמין עצמן לאכול יחד בחתונה והכינו חתונה כדי לאכול ביחד בודאי חשוב קביעות גם כשיראים שהרי אמרו ניוול לחמא בדרך פלן ואין לך קביעות גדול מזה.

אכן כבר נודע מה שאמר מרן החו"א שבאכול בישיבה או בחתונה או מתכוון לצרף עצמו אינו מצטרף אע"פ שקבע עצמו לאכול עם חבריו בחתונה, והזיין דגם כשאומר ניוול וניכול בדרך פלן אבל אינו קובע עצמו אינו חשוב קביעות וא"כ אפשר שגם בזה אינו קביעות הגם שקבעו עצמן לסעודת נשואין כל שאין קביעות תלויה בהן אלא באחרים וצ"ע.

זירות בכבודן של ישראל

והזיין כמה צריך להזהר בצער של ישראל שהוא חמור מאוד וחלישות הדעת הוא צער גדול ביותר שצריך לזהר ממנו, שאי אפשר להציל כלל ישראל אם יהיה על ידי חלישות הדעת של אחד מישראל.

ומאידך מי שיש לו חלישות הדעת הרי הוא מכפר לו עונותיו במדה מרובה ויכול ליכות בזה לטובה עד אין קץ.

ובספר שמואל ב פרק טז כתיב ובה המלך דוד עד בחורים והנה מושם איש יצא ממשיפתות בית שאול ושמו שמעי בן גרא יצא יצוא ומקלל, ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אענכה נא ואסירה את ראשו, ויאמר המלך מה לי ולכם בני צרויה כי כה יקלל כי ה' אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתו כן, ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימני נתנו לו ויקלל כי אמר לו ה', אולי יראה ה' בעיני העושים ה' לי טובה תחת קללתו היום הזה, ע"כ. ומבואר **הצער שהיה לדוד וקבלו הוא להשיב טובה תחת אותו רעה.**

ובספר חפץ חיים חלק שני על סדר הפרשיות פרשת שמות כתב וז"ל וישליכוהו ארצה והי לנחש ועוד יש לומר שרמו לו שבדברי לשה"ר נברא הנחש המקטרג למעלה על האדם שרוצה לנשוק אותו שפך ידך ואחוז בונבו רמו לו ושלח את ידך ויחזק בו לא נאמר **ניצול ממנו עד שיקבל עליו העונש** וישלח ידו ויחזק בו לא נאמר ויאחז בו רק ויחזק בו רמו שעשה משה רבנו ע"ה כרצון ה' ועוד **יותר שהחזיק בו שבה הוא מסוכן יותר אבל תיכף שנתרצה לזה** נסתלק ממנו העונש והי למטה בכפו, בכפו דייקא רמו בזה שבה **שהאדם מקבל על עצמו חסורים שהובאו עליו תיכף מסתלק ממנו הדין שלמעלה**, עכ"ל.

בעניין מעלת שמירת הלשון ומה שספריי של החפץ חיים נתקבלו בכל מקום

ולדבריו אפשר לפרש ג' ונשמע במסורה דמי שזוהר ואינו משמע קולו אלא בתורה וזה מש"כ נעשה ונשמע או בשבחו של מקום כמו ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו אזי זוהר לונשמע קולו בבואו אל הקדש.

ולכן זכה מה שלא זכו אחרים שיזכה הרבים בשמירת הלשון בכל אתר ואתר ולכן זכה שנשמע קולו בכל אתר ואתר.

והנה שמעתי מאמאמר זצ"ל ששמע מהגאון הגדול ר' מאיר סאלאוויצ'יק זצ"ל שמרן הגר"י הלך עם מרן בעל אבן האול זצ"ל ומצאו ממחשה ונסתפקו אם צריך להרימו ומצוינו שנסתפקו אם הוא דבר שיש בו סימן, וגם אם אין בו סימן אפשר שעדיין לא נתיאשו הבעלים ממנו, וגם אם הוא עיר שרובה עכו"ם וכו' ואמר מרן בעל אבן האול שחבל שהחפץ חיים לא חיבר ליקוט טוב כמו המ"ב על יורה דעה שהיו יכולים לברר מיד מה הדין של אותו מציאה אם להרימו או להניחו במקומו.

ואמר לו מרן הגר"י זצ"ל שכשחיבר החפץ חיים את המ"ב הביא את המ"ב לאביו מרן הגר"ח זצ"ל והיה שם אחד מגדולי הרבנים באותו מעמד וקראו בגליונות המ"ב שהביא החפץ חיים ואמר אותו גדול שהוא ליקוט מצויין מאוד על אורח חיים ואמר מרן החפץ חיים לאותו גאון שעלמלתו וטרחתו בו להביא הדברים מראשון שבראשונים עד אחרון שבאחרונים ואמר מרן הגר"ח לאותו גאון אתם שומעים אתם שומעים ואמר מרן הגר"י שמואותו מעמד אינו יכול לשמוע מי שקורא לספר משנה ברורה ליקוט שאינו ליקוט אלא הכרעת מרן בעל החפץ חיים אחר רוב עמל וגיעתו להוציא דבר לאמתו ולאורו.

בחיודי חתם סופר על התורה פרשת וארא על הפסוק ויצא אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים כתב וז"ל פירש"י שייסבלו דברי ב"י וינהו כבוד בפרעה, נראה דרצה להזהירם שלא יבזו המלך ויתכפרו לו עונותיו ולא יבואו המכות עליו בדין, וייסבלו דברי תרעומות ישראל שלא להוסיף להם חטא ופשע לגרום אריכות גלות או קושי השיעבוד ח"ו, עכ"ל.

ומבואר כאן דבר נפלא דגם פרעה שהיה רשע במדה גדולה כל כך מכל מקום אם היו מבינים אותו היו מתכפרים עונותיו ולא יגיעו עליו המכות בדין, ק"ו כל אחד מישראל כמה מתכפרים עונותיו בצער ובעלבון של חוסר כבוד אליו.

ובגמ' חזינן כמה פעמים דחלישות הדעת הוא צער שיוכל להביא לישועה וכמו שאמרו בתענית דף כ"ד עמוד ב' רב פפא גזר תעניתא ואתא מיטרא חלש ליביה שרף פינא דדייסא ובעי רחמי ואתא מיטרא אמר ליה רב נחמן בר אשופותי אי שרף מר פינא אחריתי דדייסא אתי מיטרא איכסיף וחלש דעתיה ואתא מיטרא וכן אמרו שם דף כד עמוד א רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא בעי רחמי ולא אתא מיטרא אמר כמה איכא משמאל הרמתי ליהודה בן גמליאל אוי לו לדוד שכן נתקע אוי לו למי שעלתה בימיו כך חלש דעתיה ואתא מיטרא.

וכתב היעב"ץ שם נ"ב לקנטרו נתכוין כי היכי דלכסוף ויסבלו ביוני בשכר ה' תקובל תפלתו כי יראה ה' בעניו וישב לו טובה תחת כשתו.

וכ"כ המלכ"ם תהלים פרק סט ישיחו בי יושבי שער ונגינת שותי שכר ואני תפלתי לך ד' עת רצון, וז"ל אומר אולם בעת ישיחיו בי יושבי שער, ושותי שכר עושים ממני נגינת להתלוצץ, בעת ההיא אני תפלתי לך, כי העת הזאת שהם

כתיב בתורה שמות וישמע משה ויאמר אכן נודע הדבר ופירש"י שהיה משה מתמה על מה נלקים ישראל יתר מכל העמים ועכשיו אני רואה שהם ראויים לכך, ובשמירת הלשון תמה בזה וז"ל ולכאורה הלא כתיב ביחזקאל כ' שהיה להם עונות גדולות עוון ע"ז הבורא מלאך ואע"פ כן היה מתמה על צרותם וכי בשביל שנצטרף גם עון לשח"ר נתישב הדבר אצלו, אכן ע"פ המבואר בזה"ק ש"ע עוון של לשח"ר הוא מעורר את המקטרג הגדול על כלל ישראל וזה גורם מיתה וחורבא וקטולא בעולם, וכו' ועל ידי הלשון הרע יכול המקטרג לתבוע דין עליהם ניהא, וזה מה שמשה רבינו אמר כיון שראה שיש בהם דלטוריא אמר אכן נודע דבר וכאומר אכן כבר נודע הדבר הידוע שהוא חטא ע"ז נודע למעלה ונתפרסם הדבר ומגלגל ואע"פ כן היה מתמה על צרותם וכי בשביל שנצטרף ואפשר שמדה טובה מרובה שכשאומר דברים טובים על ישראל עולה וזכותיהן של ישראל למעלה וזוכין הכל לטוב והכל בזכות הדובר טוב על ישראל, ולכן מי שמלמד זכות על ישראל המקום דנו לזכות והכל דנים אותו לזכות.

והנה מרן החפץ חיים זכר מה שלא זכה אדם בדורות האחרונים שהכל לומדים בספרו גדולים וקטנים מכל החוגים ומאות ורבבות לומדים בכל ספרי הרבים ואפשר שזוה לזה מושם מה שטרח הרבה לזכות הרבים בשמירת הלשון, ואפשר לרמוז מש"כ החפץ חיים בעצמו דהנה כתב בעל הטורים שמות פרק כח וז"ל ונשמע ג' במסורה ונשמע קולו בבוא אל הקדש כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לעיל כד ונשמע פתגם המלך אסתר א כ והיינו דאמרין במגילה (דף ג:) אמר רבה מקרא מגילה ותלמוד תורה מקרא

ד בספר כאיל תעוה על גדולי הדורות איתא שמוספר על החפץ חיים שעשה הרבה מצדיק לעלות לארץ ישראל ואמר הסבא קדישא הרב אלפנדי שמשמים לא יתנו לו לעלות לארץ וביאר את דבריו שמכיון שהחפץ חיים חודף שלום וע"כ באים אליו גם מהוגים אחרים א"כ גם כשיבוא לארץ הרי יפגוש גם את הרב קוק ומשורא וזאת אנשי הנשוי קרית ביבשלים שהיו אנשים חריפים ילחמו גם בו בגין זאת ונתאזרה מכך